

ROKOVANIA O MIERI S MAĎARSKOM A ICH VPLYV NA POSTAVENIE MAĎARSKEJ MENŠINY NA SLOVENSKU

ŠTEFAN ŠUTAJ

Pre československú diplomaciu aj pre situáciu na Slovensku malo veľký význam podpísanie mierovej zmluvy s Maďarskom, schválenej Parížskou konferenciou 1946. Mierová zmluva bola výsledkom zložitých medzištátnych rokovaní, ktoré začínali vtedy, keď bolo zreteľné, že Nemecko a jeho spojenci budú porazení. V príspevku si budem rokovania Parížskej konferencie 1946 všímať v širšom kontexte, vrátane prípravných prác, samotnej konferencie, jej výsledkov a ďalších rokovaní súvisiacich s podpisom mierovej zmluvy s Maďarskom. Budem sledovať, ako sa rokovania a ich výsledky podpísali na riešení maďarskej otázky v Československu (na Slovensku) a naopak ako československé opatrenia a návrhy ovplyvnili priebeh konferencie.

1. POSTAVENIE MAĎARSKEJ MENŠINY V ČESKOSLOVENSKU PRED MIEROVOU KONFERENCIOU

V roku 1944 vychádzala československá londýnska reprezentácia z rovnakého prístupu voči Nemecku a Maďarsku, čo odôvodňovala, ako bolo uvedené v note zo 14. novembra 1944 odovzdanej sovietskemu vyslancovi pri československej vláde v Londýne tým, že situácia Československa voči obom krajinám je rovnaká a kvantitatívny rozdiel vyplýva iba z nerovnakej sily nepriateľských štátov a rôznej rozlohy územia, ktoré štát okupoval.¹ Formujúca sa koncepcia národného štátu Čechov a Slovákov, bez národnostných menšín, nachádzala odraz v pripravovaných koncepciách československej politiky aj v praxi, prejavujúcej sa v rokovaníach so spojencami a v prístupoch k nepriateľským štátom.

Už pri rokovaníach o prímerí s Maďarskom sa československá strana, okrem vyhlásenia neplatnosti Viedenskej arbitráže a obnovenia predmníchovských hraníc, usilovala presadiť do dohody princíp transferu a výmeny obyvateľstva, čo Hubert Ripka v rozho-

¹ Nótu, uloženú v tajných spisoch Londýnskeho archívu, uložených v AMZV ČR spomína ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Tradícia a dejiny: Výbrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934–1949)*. Bratislava, 2009, s. 17.

vore so sovietskymi diplomatickými zástupcami Čičajevom a Gusevom zdôvodňoval ako dôležitý precedens k vyst'ahovaniu sudetských Nemcov.²

V decembri 1944 sovietska vláda informovala londýnsku exilovú vládu osobitným memorandom o záujme maďarskej dočasnej vlády uzavrieť prímerie. Na rokovaníach v Moskve o Dohode o prímerí s Maďarskom sa zúčastnil aj veľvyslanec Zdeněk Fierlinger, ale československé návrhy neprešli. Aj juhoslovanský zástupca Siniša Šimič bol proti tomu, aby sa do dohody o prímerí včlenila podmienka transferu alebo výmeny obyvateľstva. Podľa názoru veľmocí to patrilo do kompetencie mierovej konferencie.³ Československé intervencie u britského vyslanca pri československej vláde Philipa B. Nicholisa a na veľvyslanectve USA už boli bezpredmetné, lebo v Moskve sa už robila záverečná redakcia dokumentu.⁴ Moskovské rokovania sa zavŕšili 20. januára 1945 podpísaním Dohody o prímerí, ktorú v mene troch mocností podpísal Kliment Jefrimovič. Vorošilov, ktorý sa stal aj predsedom Spojeneckej kontrolnej komisie (SKK). Československu a Južoslávii bolo dané právo účasti v SKK, do ktorej bol rozhodnutím ministerskej rady československej vlády v Košiciach menovaný za delegáta vlády ČSR pri SKK Dalibor Krno.

Princípy dohody o prímerí vytvorili nový koncept postupu voči Maďarom na území Slovenska, ktoré vyplývali z ambícií československej politiky. Pre prvé obdobie, do príchodu československej vlády do Košíc v apríli 1945, bol jej vplyv na situáciu na území Slovenska iba platonický. Reálnu politiku vykonával Zbor povereníkov Slovenskej národnej rady (SNR) a prejavoval sa v programových dokumentoch a nariadeniach. Slovenská politická reprezentácia sa nezaoberala koncepciou budúceho postavenia národnostných menšín. Nariadenia SNR ani politické vyhlásenia komunistov a demokratov z povstaleckého obdobia a začiatku roku 1945 sa nezmiňovali o odsune maďarskej menšiny zo slovenského územia. Boli to predovšetkým opatrenia v oblasti školstva prijaté ešte v Povstaní, konfiškácia nepriateľskej pôdy a vysídlenie anyásov vyplývajúce z dohody o prímerí. Ostatné opatrenia boli v podobe politických proklamácií (postrestanie nepriateľov, výmena obyvateľstva, reslovakizácia, nasadenie obyvateľstva na rekonštrukčné práce).⁵

Československo Košickým vládnym programom jednoznačne naštartovalo politiku budovania národného štátu Čechov a Slovákov a to sa prejavovalo aj vo všetkých koncepčných záležitostiach v súvislosti s pripravovanou mierovou konferenciou. V slovenskej politike sa premietla do konkrétnych nariadení. Ďalšie opatrenia v pozemkovej reforme, nariadenie o ľudovom súdnictve, nariadenie o národnej správe.⁶ Slovenskí politickí predstavitelia postupne preberali londýnsko-moskovský koncept riešenie menšinovej problematiky, operacionalizovali ho vo svojej rétorike a včlenili do politických plánov. Realizovalo sa vysídlenie anyásov, bolo prijaté nariadenie o prepustení štátnych zamestnancov, boli zatvorené maďarské školy, ktoré do júna 1945 mohli existovať tam,

² ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Tradícia a dejiny: Výbrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934–1949)*. Bratislava, 2009, s. 19, 22.

³ Tamtéž, s. 12.

⁴ Tamtéž, s. 22–23.

⁵ ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava, 1993.

⁶ Podrobnejšie ŠUTAJ, Š.: *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech*. Prešov, 2005.

kde boli do 6. októbra 1938.⁷ Téza o potrestaní len tých, ktorí sa previnili sa postupne vytrácala zo slovenského politického života.

Začiatkom júla 1945 sa československá vláda a prezident Beneš obrátili na spojenecké mocnosti, aby do prípravy rokovaní zaradili aj transfer Nemcov a Maďarov z Československa.⁸ Na rokovaníach v Postupime sa rokovalo len o transfere Nemcov. Československá diplomacia zaslala veľmociam nóty, v ktorých informovala, že rozhodnutia Postupimskej konferencie o zásadnom súhlase s transferom sú v ČSR vnímané tak, že sa týkajú aj Maďarov v Československu. Štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí Vladimír Clementis v rozhovore s veľvyslancom ZSSR Valerianom Alexandrovičom Zorinom 13. augusta 1945 vyjadril rozhodnutie v tejto veci osloviť Spojeneckú kontrolnú komisiu v Budapešti. Podľa V. Clementisa by ČSR bolo ochotné urobiť ústupok, že by žiadalo nie transfer celej maďarskej menšiny, ale len výmenu obyvateľstva medzi oboma štátmi. Opieral sa o predpoklady slovenských demografov a historikov, že v Maďarsku je približne toľko Slovákov ako Maďarov na Slovensku. V. A. Zorin V. Clementisovi odpovedal, že postup pri zabezpečovaní výmeny obyvateľstva musí byť formálne iný, pretože Maďarsko na rozdiel od Nemecka, má vládu. Vyslovil podporu československým požiadavkám a prisľúbil, že bude kontaktovať predsedu SKK K. J. Vorošilova.⁹ 17. augusta 1945 sa V. Clementis stretol s veľvyslancom Veľkej Británie P. Nicholsom. Aj u neho zisťoval, či rozhodnutia Postupimskej konferencie o transfere je možné aplikovať aj na Maďarov. Na túto otázku mu P. Nichols nevedel dať oficiálnu odpoveď. V. Clementis informoval P. Nicholasa aj o tom, že sa prostredníctvom V. A. Zorina obrátil na Moskvu a navrhol stretnutie s predsedom Spojeneckej kontrolnej komisie K. J. Vorošilovom o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a v prípade dohody s ním aj s predstaviteľmi maďarskej vlády. P. Nichols poďakoval za informáciu a dodal, že „bolo vašou povinnosťou informovať o tomto kroku aj americké veľvyslanectvo“.¹⁰ Veľmoci neskôr potvrdili, že závery Postupimskej konferencie sa maďarskej menšiny na Slovensku netýkajú.

Na československé aktivity reagoval minister zahraničných vecí James F. Byrnes inštrukciou odoslanou na veľvyslanectvá do Prahy a Budapešti, že rozhodnutie Postupimskej konferencie sa netýka Maďarov a naznačil, že Washington by privítal, ak by sa obe krajiny vypracovali plány na riešenie menšinovej otázky a predložili ich spojencom.¹¹ Výsledky Postupimskej konferencie definitívne rozhodli o dvojkoľajnosti riešenia nemeckej a maďarskej otázky v Československu, čo bolo potvrdené aj rozhodnutím mocností, že mierová konferencia sa bude zaoberať iba zmluvami so satelitmi Nemecka.

Československé a maďarské rokovania získali novú dimenziu. Na československej strane bola nová situácia potvrdená prezidentským dekrétom č. 33 z 2. augusta 1945

⁷ Podrobnejšie: GABZDILOVÁ, S.: *Maďarské školstvo na Slovensku v druhej polovici 20. storočia*. Dunajská Streda, 1999.

⁸ ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Tradícia a dejiny: Výbrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934–1949)*. Bratislava, 2009, s. 27–28.

⁹ Archív Ministerstva zahraničných vecí Českej republiky (ďalej AMZV ČR Praha) f. Generálny sekretariát Jana Masaryka a Vladimíra Clementisa 1945–54 (ďalej GS-A), kart. 187. Záznam o rozhovore V. Clementisa s V. A. Zorinom 13. 8. 1945.

¹⁰ AMZV ČR Praha, f. ďalej GS-A, kart. 196. Rozhovor V. Clementisa s P. Nicholsom 17. 8. 1945.

¹¹ ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Tradícia a dejiny: Výbrané kapitoly z slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934–1949)*. Bratislava, 2009, s. 28. telegram Steinhartovi a Schoenfeldovi z 19. 10. 1945.

a následne nasadením prvých skupín obyvateľstva maďarskej národnosti na práce do Čiech. Ani nové maďarské reprezentácie neopustili tézu o nespravodlivosti hraníc a za jednu z možností považovali naďalej ich korekciu a nádeje maďarskej politiky sa upierali k budúcej mierovej konferencii. Výmenu obyvateľstva považovali, odvolávajúci sa na oficiálne československé a maďarské štatistické údaje z rokov 1930–1941 za ne-reálnu.

2. PREDKONFERENČNÉ OČAKÁVANIA

Situáciu v Maďarsku hodnotila aj spáva VI. odboru Povereníctva v vnútra z 20. decembra 1945. Uvádza sa v nej, že situácia v Maďarsku je aj po víťazstve maloľnožníckej strany vo voľbách veľmi zložitá. Jednak jej víťazstvo podnietilo k aktivite skupiny nadväzujúce na iredentistickú politiku. Skupiny podľa informátorov inklinovali k Západu, čo by mohlo spôsobiť problémy v súvislosti s prítomnosťou sovietskej armády v krajine a pozíciou ZSSR v SKK. Správa konštatovala aj silné protikomunistické a protiruské nálady.

Výrazný rozruch na diplomatickom poli spôsobil prejav amerického generála Williama S. Keya, vedúceho americkej vojenskej misie pri SKK prednesený pri príležitosti odovzdania vyznamenania (Distinguished Service Cross) rodine maďarského dôstojníka v službách americkej armády Tibora Keszthelyiho, ktorý zahynul vo vojne. Podľa „zvláštnej“ správy tlačového odboru úradu československého delegáta pri SKK okrem iného povedal: „Tento štát je porazený v najtragickejšom slova zmysle. Tento nešťastný štát je napriek tomu vystavený ťažkému rabovaniu a nepotrešaným vraždám a trpí tzv. spravodlivým obsadením. Potom je tento štát vystavený v tomto slavianskom mori úplnému zoslabeniu aj tým, že sa snažia legalizovať vinné trianonské hranice a vyhrať bitku o mier tým, že chcú vysídliť z územia, obývaného po stáročia Maďarmi, viac ako pol milióna Maďarov, chcú definitívne odpojiť Sedmohradsko a južné územia. Spojené štáty však všetko vedia a ako to vyplýva aj z tejto slávnosti, vedia i to, že musia vrátiť dlh Maďarsku, tomu výbornému, hrdinskému, kultúrnemu národu. Vyhlasujeme teda, že Spojené štáty sú poctivým, dobrým a štedrým dlžníkom. Budú platiť a to veľmi rýchlo. ... Sľubujem túto odplatu v mene Spojených štátov. Uskutoční sa to už snáď v najbližších dňoch. Začína sa to skrotením tzv. spravodlivého obsadenia a ... dokončí sa to na mierových vyjednávaniach, kde Spojené štáty nedovolia násilné prehadzovanie cez hranice pol milióna Maďarov, ani aby si vzali Sedmohradsko, ani okupovali južné územia. Maďarsko dostane pomoc a ochranu Spojených štátov proti slavianskym zničujúcim snahám. Maďarsko bude silné a veľké, aby mohlo dávať hrdinov, učencov a umelcov. Nech žije Maďarsko.“¹² Prejav bol tlmočený do maďarského jazyka, zožal veľký potlesk. Na slávnosti sa zúčastnil aj vyslanec Arthur Schoenfeld. Maďarská tlačová agentúra MTI vydala po skončení slávnosti oznámenie, že maďarská vláda si praje, aby generálov prejav nezverejňovali.¹³ V československých diplomatických kruhoch

¹² AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Zvláštna správa z Budapešti zo 14. 12. 1945.

¹³ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Zvláštna správa z Budapešti zo 14. 12. 1945.

hľadali optimálne riešenie ako reagovať na túto informáciu a nedotknúť sa spojeneckej krajiny. Oficiálne nakoniec na prejav generála Keya diplomacia nereagovala.

Maďarsko sa po prehratej vojne snažilo etablovať sa v demokratickom západnom svete, čo znepokojovalo československú politiku v súvislosti s napĺňaním želania veľmoci o smerovaní k riešeniu maďarskej otázky na základe bilaterálnych rokovaní. Vytvorenie diplomatických stykov bolo výrazným stimulom pre medzištátne diplomatické aktivity Maďarska.

Z maďarských kuloárov prenikali správy, že akcie proti Maďarom na Slovensku majú zakryť previnenia slovenských predstaviteľov spolupracujúcich s režimom Slovenského štátu, čo si uvedomujú aj predstavitelia západných demokracií, a preto pozerajú na tieto opatrenia skepticky. Na základe týchto informácií Američania odmietajú kolektívne sťahovanie Maďarov.¹⁴ Tieto informácie mali samozrejme lokálne obmedzené pozadie, dnes vieme, že na formovanie amerických stanovísk mali významný vplyv aj iné faktory. Ukazovalo sa, a na diplomatickej pôde isté signály zaznievali dlhodobo, že pre západné mocnosti je model totálneho vysídľovania neprijateľný z hľadiska možnosti zabezpečiť ľudské práva a práva jednotlivca. Netreba ale zabúdať aj pôsobenie silnej maďarskej komunity v zahraničí.

Koniec roka 1945 a začiatok roka 1946 bol poznamenaný rokovaniami medzi Československom a Maďarskom, ku ktorým obe strany „dotlačilo“ medzinárodné spoločenstvo a nakoniec viedli k podpísaniu Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Z hľadiska československej politiky bola výmena obyvateľstva považovaná za kľúčové riešenie maďarskej problematiky, od ktorého si sľubovala zásadné zníženie počtu obyvateľov maďarskej národnosti. Na základe odhadov slovenských demografov, historikov a štatistikov ráтали s počtom až 400 tisíc osôb vhodných na presídlenie. Jedna z alternatív, ktoré prebleskovali v československej politike bolo povinné presídlenie Slovákov z Maďarska, ktoré sa objavovalo aj po podpísaní Dohody a v čase, keď sa uskutočňovali rokovania o reálnom začiatku výmeny. Maďarská strana na základe maďarských štatistik očakávala nezáujem Slovákov o presídlenie a krach tejto akcie. Britský veľvyslanec P. Nichols v rozhovore so štátnym tajomníkom V. Clementisom 10. januára 1946 vyjadril údiv na tým, že Maďari chceli rokovať o chýlostivých otázkach priamo s Československom. Povedal, že „horkú pilulku, ktorú musia prehltnúť, by skôr zniesli, keby si ju nebrali sami, ale keby im bola podaná – od doktora – veľmocí“.¹⁵

Maďarská politika, ktorá sa dostala do tábora porazených krajín po druhej svetovej vojne, sa usilovala v duchu politických tradícií po roku 1918 zabezpečiť postavenie Maďarov, žijúcich mimo trianonských hraníc Maďarska, buď priznaním občianskych a etnických práv alebo zmenou hraníc, ktoré považovala za nespravodlivé. Dohodu prijala Maďarsko na nátlak víťazných mocností, ako krajné riešenie a prejav vôle, že chce riešiť menšinovú otázku v súlade s predstavami víťazných mocností.

Už v správe VI. odboru Povereníctva vnútra z 24. januára 1946 sa objavovala informácia, že Maďarsko sa pripravuje na mierovú konferenciu, obstaráva sa potrebný

¹⁴ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. K maďarskej situácii – politická správa o situácii v Maďarsku, bez dátumu, bez podpisu.

¹⁵ AMZV ČR Praha, f. ďalej GS-A, kart. 196, Záznam z rozhovoru V. Clementisa P. Nicholsom z 10. 1. 1946.

materiál a robia zápisnice s Maďarmi, ktorí ušli z Československa. Rokovania v Prahe s ČSR o výmene obyvateľstva boli hodnotené maďarskou diplomaciou pozitívne, lebo verili, že týmto ústretovým krokom sa vytvorili podmienky, aby maďarské požiadavky na mierovej konferencii boli splnené.¹⁶ Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, podpísaná 27. februára 1946 (ďalej Dohoda),¹⁷ zásadným spôsobom zmenila priority československej politiky v maďarskej otázke. Potvrdila sa dominancia československej diplomacie oproti maďarskej v medzinárodných vzťahoch, vytvorila sa nová stratégia potvrdzujúca snahu zbaviť sa maďarskej menšiny, počet prihlásených na presídlenie v Maďarsku potvrdil „nevyhnutnosť“ nájsť iné prostriedky ako dokončiť „očistenie“ Slovenska od Maďarov, reslovakizáciou, alebo transferom.

Pre Československo však okrem dosiahnutia cieľa, podpísanie Dohody prinieslo povinnosti pozastaviť konfiškovanie majetku, ústupky v konfiškovaní poľnohospodárskeho majetku, sociálne zabezpečenie prepustených štátnych zamestnancov aj učiteľov a kňazov. Československo sa naplneniu týchto povinností, vyplývajúcich z Dodatkového protokolu k Dohode o výmene obyvateľstva, vyhýbalo, čo dodávalo maďarskej strane argumenty a motiváciu k neplneniu podstatných častí Dohody. Špecifickým dôsledkom podpísania Dohody o výmene obyvateľstva bola reslovakizácia, ktorá mala pôvodne, v tejto etape vývoja, vylúčiť, aby neboli do Maďarska vysídlení v posledných desaťročiach existencie Uhorska pomaďarčení Slováci. Postupne sa však stala na jednej strane prostriedkom k znižovaniu počtu obyvateľov maďarskej národnosti a na druhej strane spôsobom ako sa zachrániť pred represívnymi opatreniami československých úradov.

Maďarská strana pri podpise Dohody predpokladala, že nastúpia široké ústupky voči obyvateľstvu zaradenému do presídľovania aj voči obyvateľstvu, ktoré po výmene zostane na československom území a už bezprostredne po podpísaní dohody začala zaoberať aj problematikou postavenia obyvateľov ČSR maďarskej národnosti. Minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi napísal 24. apríla 1946 štátnemu tajomníkovi V. Clementisovi list, v ktorom nastolil problematiku postavenia týchto osôb a navrhol, aby bolo zabezpečené na základe rešpektovania národnostných, občianskych a ľudských práv v zmysle Atlantickej charty a Charty spojených národov.¹⁸ Tento princíp preniesla do svojich požiadaviek pre mierovú konferenciu aj maďarská delegácia.

Maďarská opozícia vrátane pravicovej časti Maloroľníckej strany považovali podpísanie Dohody o výmene obyvateľstva za neúspech. Ratifikácia československo-maďarskej dohody o výmene obyvateľstva znamenala jednu z prvých vážnych kríz v ma-

¹⁶ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 24. 1. 1946.

¹⁷ Problematikou výmeny obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom sa zaoberá rozsiahla literatúra: BOBÁK, J.: *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*. Bratislava, 1994; KÜGLER, J.: *Lakosságcsere a délkelet-alföldön 1944–1948*. Budapest, 2000; ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Podoby Česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949*. Bratislava, 1992; PARÍKOVÁ, M.: *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–1948*. Bratislava, 2001; SZARKA, L.: *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*. Komárom, 2005; SUTAJ, S.: *Magyarok csehszlovákiában 1945–1948 között – kisebbségkutatás*. Budapest, 2008; VADKERTY, K.: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Bratislava, 2002 a ďalšie štúdie v zborníkoch a časopisoch.

¹⁸ AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 172. List J. Gyöngyösiho V. Clementisovi z 24. 4. 1946.

ďarskej vnútornej politike. Diskusia silne otriasla pozíciou ministra Gyöngyösiho a len zásluhou šikovnej politiky premiéra F. Nagya neskončila rozpadom vládnej koalície.¹⁹

Niektoré záležitosti, odohrávajúce sa najmä v súvislosti s výmenou obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, neboli bezprostredne súčasťou príprav mierovej konferencie, ale nepriamo s ňou súviseli. Významne ovplyvnili smerovanie československej politiky voči Maďarom na Slovensku do začiatku mierovej konferencie a môžeme povedať, že boli dominantné aj v ďalšom období až do konca roku 1948.

Pred začiatkom mierovej konferencie začala československá aj maďarská diplomacia silnú diplomatickú ofenzívu voči krajinám Veľkej štvorky snažiac sa ovplyvniť ich stanoviská pri príprave mierovej zmluvy s Maďarskom a na mierovej konferencii. Od 9.–18. apríla 1946 bola v Sovietskom zväze maďarská vládna delegácia vedená predsedom vlády F. Nagyom. Ciele návštevy boli rozsiahle. Hospodárske záležitosti, odchod sovietskych vojakov, maďarskí vojnoví zajatci, príprava mierovej konferencie. Vo vzťahu k Československu to boli výmena obyvateľstva, práva maďarskej menšiny v Československu, zamedzenie nábora pracovných síl z radov maďarskej menšiny, územné zmeny. Výsledky návštevy boli hodnotené ako veľmi problematické,²⁰ ale podstatné tiež bolo, že bez návštevy Sovietskeho zväzu nebolo možné rokovať vo Washingtone a Londýne. Po tejto návšteve, 28. apríla 1946 maďarská vláda svoje požiadavky predložila Rade zahraničných ministrov v Aide memoire.²¹

25. apríla 1946 sa začalo v Paríži rokovanie konferencie ministrov zahraničných vecí mocností, ktorá mala rozhodnúť o spôsobe, akým sa bude vyvíjať Európa a ako sa uzavrie druhá svetová vojna. Bolo potrebné rozhodnúť o strategických otázkach mierových zmlúv, ale aj o tom, či a ako bude pokračovať spolupráca víťazných mocností. Neúspech konferencie by bol vnímaný ako neúspech pokusu o mierové usporiadanie sveta. Ešte pred začatím konferencie 25. apríla 1946 adresoval minister zahraničných vecí ČSR Jan Masaryk z Paríža listy ministrovi zahraničných vecí ZSSR V. M. Molotovovi, ministrom zahraničných vecí Francúzska Georgovi Bidaultovi a štátnemu sekretárovi ministerstva zahraničných vecí Ernestovi Bevinovi, v ktorých žiadal, aby bola do programu rokovania mierovej konferencie zaradená otázka presídlenia (vopros o peresilenii – la question du transfert – the question of the transfer) maďarského obyvateľstva z Československa a aby Československu bola daná možnosť vyjadriť svoj pohľad na túto otázku. Československo zároveň oznámilo, že pre prípravu mierových rokovaní určilo osobitného splnomocneného vyslanca v Paríži Vavra Hajdu, vedúceho oddelenia prípravy materiálov pre mierovú konferenciu MZV, a je k dispozícii Rade ministrov zahraničných vecí v Paríži. Ešte 23. júna 1946 československý ambasador v Paríži zaslal ďalší list vo francúzštine V. M. Molotovovi, v ktorom ešte raz zdôraznil československé návrhy z listov z 25. apríla 1946.²²

¹⁹ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za apríl až jún 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha z 20. 7. 1946.

²⁰ ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava 2008.

²¹ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za júl až september 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 7. 11. 1946.

²² AMZV ČR Praha, f. ďalej GS-A, kart. 148. Listy V. M. Molotovovi, E. Bevinovi a G. Bidaultovi ministrom zahraničných vecí z 25. 4. 1946. List V. M. Molotovovi z 23. 6. 1946.

Zverejnenie moskovského vyjadrenia štátneho tajomníka V. Clementisa prinieslo zvýšenú nervozitu v Maďarsku, nielen ohlásením požiadavky bratislavského predmostia, ale aj vyhlásením, že „Československo v žiadnom prípade neprijme riešenie, ktoré by maďarskej menšine dávalo menšinový status“.²³ Maďarská diplomatická ofenzíva pokračovala v dňoch 8.–25. júna, kedy vycestovala maďarská delegácia vedená F. Nagyom, do Anglicka a USA. 9. júna 1946 vo večerných správach maďarského rozhlasu minister J. Gyöngyösi potvrdil, že Maďarsko bude žiadať na mierovej konferencii v Paríži menšinové práva pre Maďarov na Slovensku. Na konci návštevy 25. júna 1946 taktiež vo večerných správach boli čítané časti rozhovoru F. Nagya pre New York Times o tom, že Maďari v Československu nemajú menšinové práva a preto bude Maďarsko na mierovej konferencii žiadať ich pripojenie aj s územím k Maďarsku.²⁴

Bezprostredne pred konferenciou boli mierové zmluvy prerokované na zasadaniach Rady zahraničných ministrov v Paríži, v čase od 15. júna – 12. júla 1946. Dohodnuté zásady na týchto rokovaniach boli v podstate nemenné a na tento princíp sa neraz odvolávali predstavitelia mocností na rokovaniach Parížskej konferencie 1946. Zverejnenie osnovy mierovej zmluvy s Maďarskom komentoval minister J. Gyöngyösi agentúre France Presse, že spôsobila v krajine zlý dojem. V Maďarsku sa však vytváral dojem, že je to len návrh, ktorý budú musieť odsúhlasiť obe vlády a ako prísľub Maďarsku, že sa to môže zmeniť a časti alebo celý Žitný ostrov ešte môžu byť maďarské. Presídľovacie otázky a výmena obyvateľstva sa stali diskutovanou maďarskej vnútornej a zahraničnej politiky a keď si Maďarsko pôvodne sľubovalo lepšiu východiskovú pozíciu, pokiaľ ide o územné požiadavky aj práva maďarskej menšiny, predovšetkým vo vzťahu k Rumunsku.

Situáciu v Maďarsku v súvislosti s Dohodou pred mierovou konferenciou v Paríži ilustruje vystúpenie J. Gyöngyösiho na tajnej schôdzi maďarského parlamentu 3. júla 1946. Je nevyhnutné povedať, že maďarský minister zahraničných vecí bol tvrdo kritizovaný za podpísanie Dohody zo všetkých strán, dokonca aj vo vlastnej maloroľníckej strane. Už po úvodných slovách o Dohode sa z parlamentných lavíc ozvali výkriky, že podpísanie Dohody je vlastizrada, „svinstvo a neľudskosť“, vyhnanie našich ľudí od ich striech a hrobov“. V emotívnom prejave minister vysvetľoval, že k tomuto kroku maďarskú vládu nútila SKK a československú stranu podporovali nielen anglosaské veľmoci, ale aj Sovietsky zväz. „Bol som nútený ísť do Prahy vyjednávať s presvedčením, že sme bezmocní, ale že tým chránime majetky a životy našich občanov v ČSR. Nešťastnú dohodu som urobil.“ Vo svojej reči popisoval, ako oslovil diplomatických zástupcov Anglicka a Ameriky po podpísaní Dohody „vo veci maďarského znásilňovania, lebo musím zdôrazniť, že toto riešenie SKK bolo znásilnením maďarského sebedomia“. Odpoveď veľmocí pred mierovou konferenciou, v čase konania aj po nej, však bola jasná. Je potrebné Dohodu plniť a Maďarsko nemôže rátať s benevolenciou mocností. V ďalšej časti vyzval ministerského predsedu, aby vo svojich prejavoch nehovoril o územných nárokoch Maďarska, lebo „môžeme letieť obaja aj vláda“.²⁵

²³ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za júl až september 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 7. 11. 1946.

²⁴ Národný archív Českej republiky (ďalej NA ČR) Praha, f. Úrad predsedníctva vlády (ďalej ÚPV), kart. 1113. Protipropaganda v maďarskej tlači a rozhlase 28. 5. – 27. 6. 1946.

²⁵ AMZV Praha, f. GS-A, kart. 169. Dôverná informácia gen. F. Dasticha zo 4. 6. 1946. Informáciu poskytol Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK redaktor ČTK Húska, ktorý sa zúčastnil na časti zasadania, kým

Pokiaľ ide o pozíciu maďarskej menšiny na Slovensku pre toto obdobie boli typické a dôležité: rozbehnutie reslovakizačnej akcie a zber prihlášok na reslovakizáciu; príprava zoznamov Maďarov na presídlenie zo Slovenska v rámci výmeny obyvateľstva; z hľadiska československej diplomacie boli podstatné získavanie Slovákov v Maďarsku na presídľovaciu akciu, prípravy na mierovú konferenciu a rokovania s predstaviteľmi mocností.

3. ZMENY V ČASE MIEROVEJ KONFERENCIE A ROKOVANIA V JEJ ČASE

Mierové zmluvy boli prerokované na zasadaniach Rady zahraničných ministrov v Paríži, v čase od 15. júna – 12. júla 1946. Rokovania Parížskej mierovej konferencie trvali od 29. júla 1946 do 15. októbra 1946. Následne Rada ministrov zahraničných vecí, ktorá zasadala v New Yorku od 4. novembra do 13. decembra 1946 vypracovala definitívne texty mierových zmlúv, ktoré boli podpísané 10. februára 1947 v Paríži.

Mierové rokovania po druhej svetovej vojne boli vedené v pragmatickom duchu. Po skúsenostiach s rokovaniami po prvej svetovej vojne bolo jasné, že mierové zmluvy vytvoria opäť systém usporiadania Európy, ktorý bude platný do ďalšieho svetového prevratu. Z toho vyplývalo, že štáty sa, tak ako po prvej svetovej vojne, delili na víťazov a porazených a víťazné štáty sa snažili zabezpečiť a vyargumentovať svoju „spravodlivosť“ na úkor porazených. Tak ako rozhodli, to považovali za správne, bez ohľadu na to či to bolo alebo nebolo „spravodlivé“.

V rámci konferencie sa obe diplomacie usilovali získať podporu víťazných mocností pre svoje stanoviská. Do tejto mierovej konferencie v Paríži vkladala československá strana nádeje na zníženie počtu obyvateľstva maďarskej národnosti. Podľa slov V. Clementisa bolo riešenie slovensko-maďarského vzťahu možné dosiahnuť „jedine úplným likvidovaním maďarskej menšiny u nás“.²⁶

Obe strany sa snažili pripraviť čo najlepšiu východiskovú pozíciu a predložiť také návrhy, ktoré by v jej prospech vylepšili pripravované materiály mierovej konferencie. Súčasťou týchto „programových“ koncepcií bol aj vzťah k dohode o výmene obyvateľstva. Úlohou československej diplomacie na mierovej konferencii bolo nielen potvrdiť oprávnenosť Československa podpísať takúto dohodu, ale aj presvedčiť veľmoci, že Maďarsko zdržuje začiatok výmeny a jediným univerzálnym riešením je vysídlenie 200 tisíc obyvateľov maďarskej národnosti z Československa.

Československá diplomacia postupovala pri rokovaníach v Paríži tromi základnými líniami. Podala 15 doplňujúcich návrhov, amendementov, k projektu mierovej zmluvy,

na pokyn podpredsedu snemovne Kossa nemusel opustiť miestnosť. Z úvodných slov ministra: „ČSR po oslobodení oproti ohlásenému demokratickému duchu začala prenasledovať našich súkmeňovcov, žijúcich v ČSR. Ja sám som protestoval u SKK proti týmto svinstvám, čo robia fašistickí Slováci, ale tu vám verejne vyhlasujem, že sa nemáme o koho oprieť, lebo všetky víťazné mocnosti nám priamo nadiktovali, že musíme uzavrieť zmluvu o výmene obyvateľstva.“

²⁶ Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. V. Clementis, a. j. 13, prejav V. Clementisa z 29. septembra 1946 o zahraničnej politike.

v ktorých priamo navrhovala konkrétne zmeny mierovej zmluvy. Týkali sa rôznych faktorov politiky Maďarska (reparácií, obchod s Maďarskom, navrátenia kultúrneho dedičstva, definovanie pozície porazeného Maďarska v preambule, problematiky Viedenskej arbitráže, definovania revizionizmu; vojenských záležitostí, hraníc a bratislavského predmostia). Amendementom C. P. Gen. Doc I.Q.52²⁷ navrhovalo, aby ČSR bola oprávnená vysídliť zo svojho územia maximálne 200 tisíc osôb maďarského pôvodu, podľa princípu dohody z 27. februára 1946.

Po predchádzajúcich konzultáciách so spojencami československá delegácia na mierovej konferencii v Paríži podala 20. augusta 1946 generálnemu sekretariátu mierovej konferencie pripomienky Československa k návrhu mierovej zmluvy s Maďarskom, na základe uznesenia československej vlády, ktorá ich prijala na rokovaní 12. júla 1946, ktoré boli modifikované v dôsledku nových zistení a rokovaní. Požiadavky pre mierové rokovania vypracovalo ministerstvo zahraničných vecí 27. apríla 1946.²⁸ Zmeny realizovala československá delegácia na základe poverenia, ktoré jej bolo udelené v uvedenom uznesení vlády a odôvodňovala ich vývojom situácie na mierovej konferencii a postojom veľmocí, osobitne ZSSR k mierovej zmluve s Maďarskom.²⁹ Úrad predsedníctva vlády zaslal 27. augusta 1946 všetkým podpredsedom vlády list československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži „s pripomienkami“, v ktorých sa odchyľuje od uznesenia vlády z 12. júla 1946 o požiadavkách ČSR k mierovej zmluve s Maďarskom.³⁰

Maďarská vláda stanovila úlohy pre mierovú konferenciu voči Československu zabrániť, ak by sa Československo chcelo zbaviť kompaktného bloku Maďarov pri južnej slovenskej hranici. Nastoliť heslo „k obyvateľstvu patrí aj zem, na ktorej sa narodili a ktorá ich živí“ viesť obranu proti novo ohlásenej československej požiadavke na bratislavské predmostie, zaručiť ľudské a občianske práva obyvateľov maďarskej národnosti a bojovať za čo najvýhodnejšiu úpravu reparácií a iných finančno-hospodárskych záväzkov.

V druhej polovici júla usporiadal tlačový odbor maďarského ministerstva zahraničných vecí tlačovú konferenciu k problematike presídľovania medzi Československom a Maďarskom. Tam ministerský radca Kesthelyi a maďarský vládnny zmocnenec pre presídľovanie László Jócsik zdôraznili, že prijatie požiadavky na vysídlenie 200 tisíc Maďarov z Československa by znamenalo hospodársky a politický rozvrat Maďarska.³¹

Ciele maďarskej a československej delegácie znamenali, že obe strany očakávali výsledky mierových rokovaní a rozbehnuté akcie stagnovali (reslovakizácia a výmena

²⁷ AMZV ČR Praha, f. Parížska konferencia 1946 (ďalej PMK), kart. 3. Amendement présenté par la délégation de Tchécoslovaquie Projet de Traité de Paix avec la Hongrie (article 4, paragraphe 3).

²⁸ MICHÁLEK, S.: Československá mierová delegácia na Parížskej mierovej konferencii v Paríži roku 1946 (so zameraním na podiel Juraja Slávika). In PEŠEK, J. a kol.: *Kapitolami najnovších slovenských dejín: K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, DrSc.* Bratislava, 2006, s. 63.

²⁹ NA ČR Praha, f. ÚPV, kart. 1117. List československej delegácie na mierovej konferencii z 21. 8. 1946 Úradu predsedníctva vlády, podpísaný Jánom Masarykom.

³⁰ Nebolo požadované „oduznanie“ Mnichovskej dohody; iredentickej politiky, dátum Mnichovskej dohody bol nahradený Viedenskou arbitrážou, ďalšie zmeny sa týkali hospodárskych požiadaviek. (NA ČR Praha, f. ÚPV, kart. 1117).

³¹ AMZV ČR Praha, f. ďalej GS-A, kart. 71. Spravodajský prehľad Ministerstva vnútra, odbor pre celoštátne spravodajstvo, č. 28, z 10. 8. 1946.

sa nerozbehli, presídľovanie do Čiech začaté v jeseni 1945 bolo zastavené, pozemková reforma stagnovala, za čo neskôr komunisti kritizovali poverenika za Demokratickú stranu Martina Kvetku), ale pripravovali sa alternatívne riešenia nadväzujúce na hypotetické výsledky konferencie.

Už v čase, keď mierová konferencia ešte len začínala svoju činnosť, sa na porade slovenských činiteľov z ústredných a národných orgánov 6.–7. augusta 1946 v Bratislave, po skúsenostiach s tým, že dobrovoľný nábor medzi obyvateľstvom maďarskej národnosti nepovedie k úspechu,³² pretože toto obyvateľstvo vyčkáva na výsledky mierovej konferencie, rozhodlo o tom, že sa k náboru pracovných síl pre české krajiny použijú donucovacie prostriedky podľa dekrétu prezidenta republiky č. 88/1945 Zb. o všeobecnej pracovnej povinnosti. Na tejto porade sa o akcii odsunu Maďarov do Čiech hovorilo v tom zmysle, že by mala očistiť pohraničné pásmo južného Slovenska od „maďarského živlu“.³³ Už vtedy však boli známe výsledky rokovaní ministrov zahraničných vecí a bolo zrejmé, že československé návrhy na „definitívne“ riešenie postavenia osôb maďarskej národnosti, teda jednostranný transfer, nebudú veľmocami podporené. Štyri svetové veľmoci počas celého trvania konferencie uplatňovali zásadu, že budú hájiť dohodnuté texty veľmocí a tie sa budú upravovať iba vo výnimočných prípadoch. Preto ani prebiehajúce parížske rokovania, nemohli na tomto stanovisku nič zásadného zmeniť, aj keď obe diplomacie verili, že pre svoje ciele nájdu podporu.

Napätie v československo-maďarských vzťahoch, umocnené počas mierových rokovaní neúspechom dvojstranných rozhovorov oboch delegácií v Paríži, sa premietlo aj do zdĺhavých diskusií ku konkrétnym realizačným otázkam výmeny obyvateľstva. V čase, keď obe strany ešte verili v nádejný výsledok mierových rokovaní, došlo v júli 1946 k dohode v Zmiešanej komisii č. 8 („osmičkári“) zo 4. júla 1946, zriadenej na základe Dohody o výmene obyvateľstva, o jednostrannom presídlení nemajetných osôb z najslabších sociálnych vrstiev, ktoré sa realizovali od polovice septembra 1946.³⁴

Rokovania gradovali v Paríži na zasadaniach Politickej a teritoriálnej komisii pre Maďarsko a subkomisii, ktoré boli zriadené touto komisiou na riešenie závažných otázok (nulita Viedenskej arbitráže, bratislavské predmostie, vrátenie kultúrneho dedičstva a transfer 200 tisíc Maďarov). Československá delegácia sa predovšetkým snažila zabrániť junktimovaniu problematiky rektifikácie hraníc (bratislavské predmostie) a transferu (požiadavka vysídlenia 200 tisíc Maďarov). 10. septembra 1946 sa uskutočnilo prvé zasadanie subkomisie, ktorá bola zriadená na základe rozhodnutia komisii pre Maďarsko 9. septembra 1946. Jej cieľom bolo preskúmanie dvoch československých amendementov, týkajúcich sa odseku 4 článku I mierovej zmluvy. Prvý sa týkal dôsledkov nulity Viedenskej arbitráže, druhý návrhu na rektifikáciu hraníc. Až na zasadaní subkomisie 28. septembra 1946 subkomisia schválila rapport (správu) o rektifikácii hraníc predloženú novozélandským zástupcom D. P. Costellom.³⁵ Subkomisia tiež

³² Podrobnejšie ŠUTAJ, Š.: Akcia Juh – odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech. *Sešity Ústavu prosoudobé dějiny*, svazek 8. Praha, 1993.

³³ NA ČR Praha, f. Ministerstvo vnútra (Noskov fond), inv. č. 25, kart. 30. Materiál pre predsedníctvo vlády.

³⁴ SNA Bratislava, f. Povereníctvo informácií a osvetu, inv. č. 72, kr. 49, č.j. 151/dôv./47.

³⁵ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápis zo zasadania subkomisie 28. 9. 1946. Správa subkomisie „Political and Territorial Commission for Hungary Second Report of the Sub-Commission. Czechoslovak Amendment to Article I (1.Q.3)“ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Príloha k zápisnici zo zasadania subkomisie 28. 9. 1946.

podporila novozélandský návrh, aby sa ČSR a Maďarsko pokúsili riešiť postavenie obyvateľstva maďarskej národnosti vzájomnou dohodou.³⁶

Na záver tejto schôdze delegát Nového Zélandu navrhol, aby sa k problematike transferu stretli československá a maďarská delegácia v prítomnosti člena subkomisie a pokúsili sa o dohodu v otázke transferu. Československý zástupca Juraj Slávik takúto iniciatívu prijal. Subkomisia odporúčala, aby sa obe delegácie zišli v prítomnosti člena komisie ako pozorovateľa (nie arbitra) a pokúsili sa o dohodu. Organizačne stretnutie zabezpečoval sekretariát komisie.³⁷ Kanadský generál Pope, ktorý sa na zasadaní zúčastnil ako pozorovateľ aj ako predseda, podal správu o spoločnom rokovaní československej a maďarskej delegácie, ktoré sa uskutočnilo 29. septembra 1946. Maďarská delegácia na rokovanie predložila stanovisko prednesené J. Gyöngyösim. Maďarská delegácia zo široka vysvetlila, že nemôže prijať návrh na vysídlenie 200 tisíc Maďarov z Československa, lebo je postavený na princípoch odporujúcich Atlantickému charte a Charte Spojených národov. Riešenie videli v rektifikácii hraníc, ktorá by umožnila opustiť Maďarom Československo aj s územím, na ktorom žijú. Zdôraznili, že rektifikáciu hraníc predložili len preto, lebo československá strana trvá na transfere. Vyjadrili nádej, že takáto dohoda by priniesla aj zabezpečenie ľudských práv pre zostávajúcich Maďarov a upokojenie vzájomných vzťahov.³⁸ Československá delegácia J. Masarykom odmietla toto stanovisko ako materiál, ktorý nemôže byť podkladom pre diskusiu. J. Masaryk v krátkom vystúpení zdôraznil, že maďarská delegácia ani v najmenšom nezmenila svoj pohľad na transfer a kladie teritoriálne požiadavky voči víťaznému štátu.³⁹ Výsledkom bolo komuniké pre tlač, ktoré vyjadrovalo, že nedošlo k dohode.⁴⁰ K postoju maďarskej delegácie J. Slávik potom prečítal na zasadaní subkomisie československé vyhlásenie.⁴¹ Sumarizoval: „Maďarská strana označila transfer za neprijateľný a označila se své strany za přijatelné řešení rektifikaci hranic, tj. odstoupením území ve prospěch Maďarska. To znamená jasné setrvání na linii revisionizmu a čl. delegace neměla jinou možnost, než odmítnout tento návrh poraženého státu na odstoupení čl. území, podaný shodou okolností právě v den výročí Mnichova. ČSR, jak je to v subkomisi dobře známo, snaží se vyřešit otázku maďarské menšiny jako příčinu budoucích nedorozumění a konfliktů a to nejen ve svém zájmu, ale v zájmu míru vůbec. Maďarské vyhlášení, že v případě odstoupení území Československem je ochotno přijmout na toto území..., je skutečně jen nedůstojným a neseriózním manévrem na zaslepení očí.“⁴²

³⁶ Austrálsky delegát vyhlásil, že subkomisia by mala skúmať či československé požiadavky sú v súlade s Atlantickou chartou a Chartou Spojených národov a navrhol uviesť v správe aj maďarské argumenty a protargumenty. V. Hajdu oponoval, že správa má uvádzať fakty a závery podstatné pre rozhodovanie komisie a neobsahuje ani československé argumenty. Ironicky navrhol austrálskemu delegátovi, aby bola prípravou raportu poverená maďarská delegácia, ktorá tam bude môcť uviesť všetko čo chce.

³⁷ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápis zo zasadania subkomisie 28. 9. 1946.

³⁸ Vyhlásenie maďarskej delegácie na rokovaní s československou delegáciou 29. 9. 1946 (vo francúzskom jazyku) AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Príloha 1 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

³⁹ Vyhlásenie J. Masaryka o rokovaní s maďarskou delegáciou 29. 9. 1946 (vo anglickom jazyku) AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Príloha 2 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

⁴⁰ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápis zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

⁴¹ Vyhlásenie J. Slávika v mene československej delegácie na zasadaní subkomisie 30. 9. 1946 (v českom jazyku) AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Príloha 3 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

⁴² Vyhlásenie J. Slávika v mene československej delegácie na zasadaní subkomisie 30. 9. 1946. AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Príloha 3 k Zápisu zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

To, čo mali československí predstavitelia ujasnené a vonkajšou prezentáciou predkladali ako neotrasiteľné, však nebolo tak jednoznačne prijímané západnými, predovšetkým zámorskými delegáciami. Generál Pope napriek uvedeným argumentom vyhlásil, že subkomisia musí ešte skúmať argumenty maďarskej strany a že riešením je bilaterálna dohoda aj vzhľadom k tomu, že aj československá strana inklinuje k dohode. Na návrh predsedu komisie, jej sekretár pozval na 10 minútovú prezentáciu maďarskú delegáciu, vedenú ministrom zahraničných vecí J. Gyöngyösim a Pálom Sebestyénom. P. Sebestyén povedal, že mocnosti v predkladanom drafte mierovej zmluvy navrhovali z teritoriálneho hľadiska status quo, čo Maďarsko rešpektovalo. Tento princíp podľa neho porušilo Československo svojim amendementom k článku 4 mierovej zmluvy s Maďarskom a tým umožnilo Maďarsku, aby spojila zásadu územnú s problematikou transferu.

Na ďalšiu otázku ako si predstavuje rektifikáciu hraníc v prvom rade zdôraznil, že rektifikácia hraníc je československá iniciatíva a že maďarské plány sa môžu precizovať, keď budú jasné československé požiadavky a to: či 200 tisíc osôb je posledné číslo osôb, ktoré chce Československo transferovať, koľko osôb má byť transferovaných s územím a koľko bez územia. Nadväzujúc na predtým položenú otázku austrálskeho delegáta Stirlinga o hustote obyvateľstva hneď uviedol, že by malo ísť o tretinu obyvateľstva bez územia a dve tretiny obyvateľstva s územím. K tomu je podľa neho potrebné vedieť, kde žije obyvateľstvo maďarskej národnosti najhustejšie, aby bolo rektifikované čo najmenšie územie, s čo najväčším počtom obyvateľov. „Ústretovo“ navrhol, že je možné uplatniť aj princíp reciprocity a Maďarsko je ochotné vzdať sa pohraničného územia s väčším počtom obyvateľstva slovenskej národnosti.⁴³ Generál Pope na to skonštatoval, že problém je riešiteľný bilaterálnou dohodou, pretože Maďarsko je ochotné rokovať na základe „územnej úpravy a v tom vidí možnosť riešenia problému“. P. Sebestyén to zhodnotil slovami, že „kanadský delegát potvrdil správnosť jeho stanoviska“ a povedal, že v tomto smere je maďarská strana ochotná ďalej rokovať.⁴⁴

Po odchode maďarskej delegácie J. Slávik povedal, že maďarská delegácia nepovedala nič nové oproti včerajšiemu rokovaniu, tvrdia, že sú za status quo a Československo označili za agresora, hoci opak je pravda. „História dokazuje, kto je v skutočnosti agresorom.“ Maďarské návrhy označil za „preľahovaciú taktiku“. Schôdza skončila tým, že delegát Nového Zélandu požiadal o prerušenie schôdze, lebo nemá inštrukcie od svojej vlády.⁴⁵

Záverečné zasadanie subkomisie sa uskutočnilo 2. októbra 1946 ako obvykle v neskorých popoludňajších hodinách. Na návrh spravodajcu subkomisie Costella bolo vyhlásené zasadanie za tajné. Costello oznámil, že na základe inštrukcií svojej vlády musí oznámiť, že mení líniu v otázke československého amendementu o transfere, aj keď hovoriť o jeho priamej podpore československého amendementu v predchádzajúcom období by bolo iluzórne. Vyjadril pochopenie pre československé požiadavky a zdôraznil utrpenie československého ľudu a zároveň vyjadril presvedčenie, že nová formulácia môže byť prijatá všetkými členmi subkomisie. „Maďarsko vstúpi bez meškania do

⁴³ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

⁴⁴ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

⁴⁵ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 30. 9. 1946.

bilaterálneho jednaní s Československom za tým účelom, aby bol vyriešený problém obyvateľstva maďarského etnického pôvodu bývajúceho v Československej republike, ktoré nebude presídlené do Maďarska v dôsledku zmluvy o výmene obyvateľstva zo dňa 27. februára 1946. V prípade, že do 6 mesiacov od účinnosti tejto zmluvy nebude uzavretá dohoda, Československo má právo predložiť túto otázku Rade zahraničných ministrov a žiadať pomoc Rady k dosiahnutiu konečného riešenia.⁴⁶ Zdôraznil, že text nepredstavuje ideálne riešenie, nespĺňa požiadavky ČSR, ale dáva možnosť na kompromisné riešenie a za daných okolností je maximom.⁴⁷

Posledným oficiálnym rečníkom bol J. Slávik. Poďakoval najmä delegátom Ukrajiny a Nového Zélandu. Vyslovil ľútosť, že nebol prijatý československý amandement, „ktorého účelom bolo chrániť záujmy Československa a mieru“. Nový návrh hodnotil tak, že je „nielen kompromisom, ale viac ako kompromisom, pretože máme skúsenosti s bilaterálnymi jednaniami s Maďarskom, napr. s dohodou z 27. 2. 1946, ktorá bola podpísaná, ale doteraz neuskutočnená“. Report bol potom jednomyselne schválený a s drobnými úpravami bol schválený aj do záverečného textu Mierovej zmluvy s Maďarskom.⁴⁸

Zachovali sa doklady o dvoch telefonátoch z Paríža z tohto obdobia. V prvom telefonáte na Úrad Zboru povereníkov vládny zmocnenec Daniel Okáli, žiadal, aby sa v prípade, že nebude prijatý návrh československej delegácie na parížskych mierových rokovaníach a nezačne sa výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom začal sa jednostranný odsun osôb maďarskej národnosti podľa čl. VIII Dohody (vojnoví previnilci) do Maďarska a začalo sa presídľovanie Maďarov do Čiech. Odporúčal začať s konfiškáciami pôdy podľa nar. SNR č. 104/1945 a nar. SNR č. 64/46 všetkých osôb maďarskej národnosti, okrem osôb, ktoré sú v zoznamoch na výmenu obyvateľstva s Maďarskom a reslovakizantov. V ďalšom telefonáte z Paríža D. Okáli a V. Clementis žiadali predsedu Osídľovacieho úradu pre Slovensko Jána Čecha, aby sa v prípade, že maďarská delegácia nedá odpoveď na československé návrhy, rozhodlo o vnútroštátnych opatreniach pri riešení maďarskej otázky a aby sa predložil návrh na riešenie maďarskej menšiny na mimoriadne zasadanie vlády.⁴⁹

V ten istý deň ako sa ukončilo rokovanie subkomisie, 2. októbra 1946 Maďarsko odpovedalo na československé stanovisko prezentované v Paríži v septembri 1946. Maďarská vláda informovala, že začiatok vykonávania Dohody a recipročnej výmeny sú nevyhnutne späté so splnením istých predbežných podmienok vyplývajúcich z Dohody. Boli vymenované štyri podmienky. 1. Stanoviť, ktoré české a slovenské osoby v súlade v Dohode dohodnutým podmienkami, môžu byť presídlené a pevne stanoviť ich počet. 2. Aby boli splnené podmienky pre stanovenie osôb maďarskej národnosti a ich počet, ktoré môžu byť presídlené z ČSR, v súlade s Dohodou. 3. Navyše je nevyhnutné určiť pravidlá pre všetky základné otázky a praktické pravidlá ohľadne majetku

⁴⁶ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 2. 10. 1946.

⁴⁷ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 2. 10. 1946.

⁴⁸ AMZV ČR Praha, f. PMK, kart. 20. Zápisnica zo zasadania subkomisie 2. 10. 1946 (f. 6713) Text bol schválený bez slov „bez meškania“. Rokovania subkomisie popisuje aj MICHÁLEK, S.: Československá mierová delegácia na Parížskej mierovej konferencii v Paríži roku 1946 (so zameraním na podiel Juraja Slávika). In PEŠEK, J. a kol.: *Kapitolami najnovších slovenských dejín: K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského, Dr.Sc.* Bratislava, 2006, s. 72–74.

⁴⁹ SNA Bratislava, f. ÚV KSS, Generálny tajomník, č. 515/2.

presídľovaných osôb. 4. Je nevyhnutné vypracovať plán transportov.⁵⁰ Maďarská vláda konštatovala, že tieto predbežné podmienky nie sú splnené, čo bolo spôsobené činnosťou slovenských predstaviteľov v Zmiešanej komisii. S ľútosťou konštatovala, že nie sú vytvorené žiadne podmienky ani atmosféra pre vykonanie návrhu československej vlády na výmenu 30 tisíc osôb. V ďalšej časti memorandum upozornilo na kriminalizovanie maďarskej menšiny a obviňovanie Maďarov z vojnových zločinov a konfiškáciu ich majetku. Upozornila tiež, že československá vláda nespĺnila podmienky, Dohody o výmene ku pokiaľ ide sociálne dávky verejných zamestnancov. V tejto situácii bola ochotná akceptovať rozhodnutie ZK č. 8 o jednosmerných transportoch.⁵¹

V Paríži sa 2. októbra 1946 uskutočnilo stretnutie D. Okáliho s V. Clementisom. Po ňom Daniel Okáli napísal V. Clementisovi list, v ktorom navrhoval, okamžite si vynútiť odpoveď od Maďarov na Clementisov návrh. Súhlasiť so znížením počtu osôb na presídlenie na 20 000 osôb ešte v roku 1946 a začať okamžite presídľovanie. Odporúčal, aby sa vláda na mimoriadnom rokovaní rozhodla, čo robiť, ak Maďari nedajú urýchlene odpoveď, budú výmenu naďalej sabotovať alebo predkladať nespĺniteľné podmienky. Písal: „Rozhodnutie Vlády, prosím, aby mi bolo doručené s tým, že môžu byť stanovené i lehoty, dokedy majú byť retorzné opatrenia – jednostranné vysídľovanie – prevedené.“⁵²

Reakciou na výsledky mierovej konferencie bolo aktivizovanie pripravovaných akcií. Ešte tesne pred ukončením mierovej konferencie v Paríži bol pripravený „Presídľovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko“, ktorý bol súčasťou dokumentu „Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému“. Na pláne sa uzniesla Rada OÚ a Fondu národnej obnovy 9. októbra 1946. Za vnútropolitické prostriedky riešenia boli označené: Dohoda o výmene obyvateľstva; reslovakizačná akcia; vnútorné presídľovanie; konfiškačné normy; jednostranný transfer. Je to prvý komplexný materiál, ktorý o presídľovaní Maďarov do Čiech uvažuje ako o jednej zo základných foriem riešenia maďarskej otázky na Slovensku. V súvislosti s neplnením Dohody dokument navrhoval: „Prikróčiť od 1. novembra 1946 k jednostrannému odsunu Maďarov podľa článku VIII.⁵³ dohody o výmene bez ohľadu na to, či bol už proti nim vyneseny odsudzujúci rozsudok alebo len vznesená obžaloba,⁵⁴ s tým, že podľa dohody o výmene je to jednostranným právom ČSR a že stačí len oznámiť maďarskej vláde tento úmysel s udaním miesta. Tieto opatrenia môžeme považovať za priamu reakciu na spomínané výsledky rokovania subkomisie na mierovej konferencii.

⁵⁰ AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 167. List J. J. Gyöngyösiho z 2. 10. 1946 na mierovej konferencii.

⁵¹ AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 167. List J. J. Gyöngyösiho z 2. 10. 1946 v mene maďarskej delegácie na mierovej konferencii.

⁵² AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 148. List D. Okáliho V. Clementisovi z 2. 10. 1946.

⁵³ Išlo o odsúdených podľa §§ 1–4 a 5 nariadenia SNR č. 33/1945 Zb. n. SNR a to aj s rodinami. József Kugler uvádza, že na odsun do Maďarska bolo určených 75 114 osôb, z nich 73 187 podľa § 1–4 a 1927 podľa § 5. (KUGLER, J.: *Lakosságcsere a délkelet-alföldön 1944–1948*. Budapest, 2000, s. 187.) Pred ľudové súdy bolo na Slovensku postavených 14 264 osôb maďarskej národnosti a bolo odsúdených 4946 osôb. Ostatných 9318 osôb bolo súdmi oslobodených. (SNA Bratislava, f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov, mf. II.A 365, č. 913. Správa povereníka spravodlivosti o ľudovom súdnictve z januára 1949.)

⁵⁴ SNA Bratislava, f. Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady (ďalej ÚP SNR), inv. č. 116, kart. 114. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému. Dokument je publikovaný v práci VADKERTY, K.: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Bratislava, 2002, s. 582–584.

Materiál „Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému“, hodnotil možnosti ďalšieho postupu po mierovej konferencii. Z československej strany boli v tomto období kľúčové dva problémy, ktoré nadväzovali na československé požiadavky z Paríža: 1. prinútiť Maďarsko k plneniu dohody o výmene obyvateľstva; 2. začať rokovanie s Maďarskom o vyriešení otázky etnických Maďarov na podklade uznesenia mierovej konferencie. Spájanie týchto záležitosti československá strana formálne odmietala, ale uvedomovala si, že výmena obyvateľstva nezačne, kým nezačnú rozhovory na základe uznesenia mierovej konferencie. Československo sa spoliehalo aj na to, že Maďarsko ešte určité obdobie bude pod vplyvom SKK, ale tento vplyv už nepokladalo, po skúsenostiach s mierovou konferenciou, za jednoznačne priaznivú okolnosť pre československé stanoviská. Neočakávalo sa, že by Angličania a Američania zmenili svoje postoje k jednostrannému transferu Maďarov z Československa. S postupom času ČSR strácala aj oporu Sovietskeho zväzu, ktorý mal záujem na stabilizácii situácie v Maďarsku a jeho začlenení do svojej mocenskej sféry. Preto podľa predkladateľov materiálu bolo potrebné, aby sa československá vláda definitívne rozhodla pre opatrenia, ktoré by čiastočne riešili otázky Maďarov na Slovensku a boli by prostriedkom nátlaku na maďarskú vládu. Zvažovali sa dve možnosti: jednostranné uskutočňovanie zmluvy a teda jednostranné vysídlenie 80–90 tisíc osôb maďarskej národnosti do Maďarska, čo však považovali pripravovatelia dokumentu za nemysliteľné, (zima, maďarská vláda by ich odmietla prijať). Zmienka o tom, že takéto riešenie by negatívne prijala aj Európa, dokument neobsahuje, ale je vysoko pravdepodobné. Za reálne považovali druhé riešenie: „Treba preto voliť opatrenie vnútropolitické, t. j. presun maďarského obyvateľstva do českých zemí a to v prvej etape za prísneho dodržiavania podmienok zmluvy o výmene obyvateľstva, t. j. len na podklade pracovnej mobilizácie.“⁵⁵

Rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom v Paríži skončili 12. októbra 1946.⁵⁶ V prvom období po mierovej konferencii sa vyhrotili kontroverzie. Neskôr však je možné povedať, že Parížska konferencia síce neuspokojila, ale iste umiernila neprimerané a z taktického hľadiska aj nadsadené nároky Maďarska a Československa, vo vzťahu k svojmu susedovi. Síce veľmi ťažko, ale postupne museli nájsť cestu k spoločnému rokovaciemu stolu, kde ich tlačila už spomínaná klauzula 5. bodu mierovej zmluvy, ktorá hovorila o vzájomnej dohode v problematike Maďarov v Československu. Čakanie na výsledky mierovej konferencie bolo jedným z dôvodov, prečo Maďarsko odsúvalo začiatok výmeny obyvateľstva. Maďarská verejnosť bola sklamaná, ale prijala výsledky mierovej konferencie pokojne. Nedošlo k pádu vlády, prezidenta ani odstúpeniu ministra zahraničných vecí ako očakávali opozičné skupiny. Maďarsko ťažko znášalo najmä predpísané reparačné dávky.

17. októbra 1946 sa maďarská delegácia vrátila z Paríža. J. Gyöngyösi zdôraznil, s akými problémami sa stretávali v Paríži. Pripomenul, že delegácia dosiahla dva výsledky: a to usporiadanie dobrých susedských vzťahov s Juhosláviou a že sa podarilo zamedziť transferu 200 tisíc Maďarov z Československa, čím ich „oslobodilo od nezne-

⁵⁵ SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.

⁵⁶ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 17. 1. 1947.

siteľného duševného tlaku, ale i konferencia bola zachránená pred omylom, ktorý mohol byť osudný“ a „poslúžilo i dobrej povesti úctyhodnej československej demokracie“.57

23. októbra 1946 sa konala mimoriadne ministerská rada, na ktorej Gyöngyösi predložil správu o konferencii v Paríži. 8. novembra sa uskutočnilo zasadanie zahraničného výboru parlamentu, ktorý zbral jeho správu jednomyselne na vedomie.58

Ministerský predseda F. Nagy sa usiloval niektoré výsledky mierovej konferencie interpretovať pozitívne.59 Bolo to predovšetkým zamedzenie jednostranného transferu, aj keď s povinnosťou uskutočniť dodatočné rokovania. Tie však mohli mať pozitívne vyústenie aj pre maďarskú stranu, lebo otvárali možnosti pre rokovania o postavení obyvateľstva maďarskej národnosti v ČSR. Československá strana túto povinnosť, uloženú mierovou konferenciou, vnímala ako budúce rokovanie o vysídlení Maďarov. Druhý pozitívny moment bol pri vysvetľovaní bratislavského predmostia. Napriek tomu, že mierová konferencia rozhodla o pričlenení troch obcí k ČSR (z pôvodne žiadaných piatich), za pozitívny moment maďarská strana označovala, že obyvateľstvu maďarskej národnosti v týchto obciach mala československá strana zabezpečiť občianske, teda aj národnostné práva, v prípade, že nechceli zostať na území Maďarska. V tom maďarskí predstavitelia videli precedens pre akceptovanie tohto princípu na územie celého Československa.60

Výsledky mierovej konferencie v Paríži rozhodujúcim spôsobom ovplyvnili vnútorné opatrenia v maďarskej otázke, najmä reslovakizáciu a odsun Maďarov do Čiech. Začiatok presídľovania Maďarov do Čiech mal byť rezervným riešením za Maďarskom sabotovanú výmenu obyvateľstva a pracovníci OÚ uvažovali ako deportovať Maďarov do Čiech tak, aby to nemohlo vzbudiť odpor medzinárodného spoločenstva a aby ich ČSR mohla prezentovať ako demokratické a humánne riešenie.61

4. VÝSLEDKY MIEROVEJ KONFERENCIE A ICH VPLYV NA POSTAVENIE MAĎARSKEJ MENŠINY

Eskalácia československých riešení a maďarské reakcie na mierovú zmluvu viedli k tomu, že obe krajiny absenciu reálnych rokovaní po skončení mierovej konferencie nahrádzali výmenou nových diplomatických nót a memoránd. Maďarská vláda v oficiálnej nóte odovzdanej 16. novembra 1946 vyjadrila ochotu rokovať o existujúcich sporných otázkach, ale od 19. novembra 1946 sa začal uskutočňovať, v dobovej terminológii, „nábor“ alebo „rozsídľovanie“ obyvateľstva maďarskej národnosti na prácu do Čiech.62 Masový odsun obyvateľstva maďarskej národnosti, ktorý sa uskutočnil

57 AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 17. 1. 1947.

58 AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dasticha zo 17. 1. 1947.

59 AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 25. 10. 1946.

60 AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Situačná správa VI. odboru PV z 25. 10. 1946.

61 SNA Bratislava, f. ÚP SNR, inv. č. 116, kart. 114.

62 Podrobnejšie ŠUTAJ, Š.: *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech*. Prešov, 2005.

organizovane a hromadne, mal byt' zároveň jedným z prostriedkov, ktorý mal donútiť maďarskú vládu začať výmenu obyvateľstva. Prvým konkrétnym výsledkom začateho presídľovania bolo, že maďarská delegácia, ktorá v tom čase rokovala v Prahe o výmene obyvateľstva, opustila rokovanie na protest proti porušeniu podmienok Dohody.⁶³ Už 20. novembra 1946 odovzdal maďarský minister zahraničných vecí protestnú nótu Československu proti odsunu Maďarov do Čiech.⁶⁴

Už 19. novembra 1946 maďarský rozhlas vysielal prvú správu o udalostiach na južnom Slovensku. Budapeštianska tlač popisovala hrôzostrašné udalosti z južného Slovenska, označované ako deportácie. Minister J. Gyöngyösi informoval oficiálne tlač 22. novembra 1946 na základe informácií získaných od členov Zmiešanej komisie.⁶⁵ Maďarský vyslanec vo Washingtone odovzdal Rade zahraničných ministrov protestnú nótu 25. novembra 1946. J. Gyöngyösi zdôraznil, že „Maďarsko sa nevzdá práva bojovať za ľudskou dôstojnosť svojich súkmeňovcov v cudzine, nech sú usídlení kdekoľvek“.⁶⁶ Dohoda o výmene sa neplnila a od 28. novembra 1946 boli zastavené aj jednosmerné transporty sociálne slabých. 1. decembra 1946 zaslal F. Dastich depešu, v ktorej informoval o posledných udalostiach, po tom ako presvedčil Gyöngyösiho, aby ešte 30. novembra 1946 odišiel transport „osmičkárov“ z Nyiregyhazy.⁶⁷

Kampaň Maďarska proti presídľovaniu Maďarov do Čiech považovala československá diplomacia za snahu nájsť veľkú tému, ktorá by vo vnútropolitickej situácii prekryla vnútornú krízu maďarskej politiky.⁶⁸ Československo-maďarský diskurz zmenil charakter. Namiesto československej prevahy podporovanej snahou o naplňovanie podpísanej Dohody nadobudol obranný charakter. Československo mohlo nielen Maďarsku, ale najmä veľmociam, len ťažko dokazovať, že presídľovanie Maďarov do Čiech je len nevinným a zákonným, ba humánnym, vnútropolitickým riešením nedostatku pracovných síl v Sudetoch.

F. Dastich hovoril aj s ďalšími maďarskými verejnými činiteľmi, s podpredsedom vlády Árpádom Szakasitsom, predstaviteľom maďarských komunistov M. Rákosim, P. Sebestyénom a významnou osobnosťou maďarskej delegácie na mierových rokovaní v Paríži Istvánom Kertészom. Svoje rozhovory sumarizoval v tom zmysle, že aj Maďari sa domnievajú, že súčasná situácia je škodlivá pre obe strany a je dôsledkom nedôvery medzi oboma stranami. Východisko videli v začatí nových rozhovorov, doplnení a zjednodušení dohody. V prípade začatia rozhovorov žiadali zastaviť presídľovacia akcia zo Slovenska do Čiech a vymeniť ľudí v Zmiešanej komisii. Tento návrh považoval F. Dastich za prijateľný a odporučal zmierniť tvrdosť dekrétu č. 88/1945 Sb.⁶⁹ O informáciách rokovalo predsedníctvo československej vlády 5. decembra 1946. „Neuzatvárame sa pred možnosťou rokovať s Maďarmi, ale nie preto, aby dohoda z 27. februára 1946 bola revidovaná.“ Československá vláda bola ochotná uvažovať o tom, aby sa presne

⁶³ VADKERTY, K.: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Bratislava, 2002, s. 285.

⁶⁴ SNA Bratislava, f. Demokratická strana, 403-51-3.

⁶⁵ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dastichazo 17. 1. 1947.

⁶⁶ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za október až december 1946 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dastichazo 17. 1. 1947.

⁶⁷ AMZV ČR Praha, f. Právny odbor (PO) 1945–1954, kart. 120. Správa gen. F. Dasticha z 1. 12. 1946.

⁶⁸ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Politická správa z Maďarska z 31. 12. 1946.

⁶⁹ AMZV ČR Praha, f. PO 1945–1954, kart. 120. Správa gen. F. Dasticha z 1. 12. 1946.

stanovil počet presídlencov z jednej aj z druhej strany, aj o praktickom riešení sporných otázok, ktoré ZK nebola schopná vyriešiť. Tiež bola ochotná vymeniť členov Zmiešanej komisie „okrem dr. Okáliho, ktorého by bolo ťažké nahradiť“. Za žiadnych okolností však nechcela zastaviť akciu „pri ktorej nejde o vysídlenie, ale jedine o právnu aplikáciu právnych predpisov o mobilizácii pracovných síl na Maďarov. Ide o zákonné predpisy všeobecné, aplikovateľné na všetkých bez rozdielu. K pracovnej povinnosti sú mobilizovaní aj Slováci, počtom asi 180 000, musia byť aj Maďari. Ak sa vyskytnú nejaké rozdiely pri uskutočňovaní, sú dané tým, že Slováci sa podrobujú zákonom dobrovoľne, kým Maďari sa jej pod vplyvom budapeštianskej propagandy usilujú vyhnúť a jednak tým, že sa československé úrady snažia byť ústretové želaniam niektorých Maďarov, aby mohli vziať so sebou celé rodiny.“⁷⁰ Pravdou však je, že Slováci neboli vyzývaní k pracovnej povinnosti dekrétmi, ktoré by ich prideliť na konkrétne miesta určenia a na ich majetok neboli dosadzovaní správcovia. Vláda kritizovala maďarskú propagandu, ktorá zavádzajúco informovala o streľbe do Maďarov, o vypaľovaní obcí, o neľudskom zaobchádzaní, o odvážaní starcov, tehotných žien a malých detí.⁷¹ Ako prvý krok k zmene pomerov videla československá strana plnení podpísanej Dohody.⁷²

J. Masaryk v mene československej vlády tlmočil maďarskej vláde želania, aby maďarská vláda začala plniť Dohodu o výmene obyvateľstva a rozhodnutia Zmiešanej komisie, aby zamedzila diskrimináciu Slovákov prihlásených na výmenu obyvateľstva, „aby členovia maďarskej pohraničnej stráže, ktorí sa zúčastnili streľby na československé územie a na československú pohraničnú stráž a najmä tí, ktorí spôsobili smrť F. Šindlera z Gútora, boli postavení pred súd a potrestaní a aby sa maďarská vláda postarala o to, aby boli nahradené spôsobené škody“, aby maďarská vláda zakročila proti iredentistickej kampani a podnecovania Maďarov v ČSR.⁷³ Situáciu koncom roku trochu upokojilo, že pre sviatky mali byť transporty do Čiech zastavené 18. decembra 1946 a obnovené až po Novom roku.⁷⁴

3. novembra až 12. decembra 1946 v New Yorku zasadala Rada ministrov zahraničných vecí, ktorá definitívne schválila odporúčania mierovej komisie. V mene maďarskej vlády sa veľvyslanec vo Washingtone Aladár Szegedy-Maszak obrátil na Radu troma notami. Žiadali vymazanie dodatkov týkajúcich sa oddelenia bratislavského predmostia a revizionistickej propagandy a dodatočné doplnenie zákazu vnútorného presídľovania Maďarov v ČSR.⁷⁵

Blížilo sa podpísanie mierovej zmluvy a obe strany si začali uvedomovať, že bude potrebné vytvoriť možnosti pre obnovenie rokovaní o riešení najdôležitejších otázok československo-maďarských vzťahov. Nové rokovania nakoniec viedli k tomu, že Čes-

⁷⁰ AMZV ČR Praha, f. PO 1945–1954, kart. 120. Uznesenia Predsedníctva vlády z 5. 12. 1945.

⁷¹ Je pravda, že dôsledky preexponovanej propagandy, ktorá vytvorila mýtus o tisícoch mŕtvych pri nútenom presídľovaní, sa objavujú aj v dnešnej odbornej, vcelku objektívnej, spisbe v Maďarsku. Prikladom je formulácia z publikácie I. Romsicsa, formálne sa odkazujúca na citovanú publikáciu K. Vadkertyovej: „Počet deportovaných presiahol 40 000 osôb, z čoho takmer tisíc osôb zahynulo v dôsledku mrazu alebo násilia.“ (ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava, 2008, s. 302).

⁷² AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 167. Československá nota zo 7. 12. 1946.

⁷³ AMZV ČR Praha, f. PO 1945–1954, kart. 127. List ministra zahraničných vecí J. Masaryka ministrovi J. Gyöngyösimu z 9. 12. 1946; AMZV ČR Praha, f. GS-A, kart. 167. Československá nota zo 7. 12. 1946.

⁷⁴ AMZV ČR Praha, f. PO 1945–1954, kart. 120. Depeša gen. Dasticha zo 7. 12. 1946.

⁷⁵ ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava, 2008, s. 304.

koslovensko zastavilo presídľovanie Maďarov do Čiech a Maďarsko súhlasilo so začatím výmeny obyvateľstva.⁷⁶

Do situácie však zasiahol nový fenomén. V kontexte posilňujúcej sa úlohy Sovietskeho zväzu a blížiaceho sa konca činnosti Spojeneckej kontrolnej komisie na čele s generálom Vorošilovom, bola maďarská verejnosť 5. januára 1947 úradnou správou informovaná o odhalení protištátneho sprisahania. Prvé komentáre zahraničnej tlače k udalostiam v Maďarsku vyvolali senzáciu vďaka správe AFP, že sprisahanie bolo namierené voči ČSR a malo za cieľ podniknúť ozbrojený vpád na slovenské územie.⁷⁷ Postupne preberanie moci maďarskými komunistami a oneskorovanie sa československej sovielizácie viedlo k tomu, že maďarské snahy boli najprv opatrne podporované nielen juhoslovenskou, ale najmä sovietskou zahraničnou politikou a to sa v priebehu roku 1947 začalo prejavovať aj v československo-maďarskom konflikte.

Maďarská diplomacia sa od začiatku roku 1947 sústredila na problematiku deportácií Maďarov do Čiech, ktoré sa stali slabým článkom československej politiky. Československá vláda na svojom zasadaní 24. januára 1947 súhlasila s tým, aby sa uskutočnilo stretnutie V. Clementisa s J. Gyöngyösim s tým, aby Clementis maďarskú stranu záväzne ubezpečil, že ČSR pozastaví nábor Maďarov na práce do Čiech, ak sa začne realizovať medzishtátna výmena obyvateľstva podľa presne dohodnutého plánu a s náležitými zárukami. Pritom Clementis upozornil Gyöngyösiho, že vláda pristúpi okamžite k náboru Maďarov na prácu do Česka, ak maďarská vláda poruší túto dohodu.⁷⁸

V dňoch 25.–26. januára 1947 uskutočnil maďarský minister zahraničných vecí J. Gyöngyösi tajnú cestu do Bratislavy, ktorá ako je vo všeobecnosti hodnotené, nepriinesla zásadnejší obrat v slovensko-maďarských vzťahoch. Záujmom maďarskej vlády bolo ihneď zastaviť presuny Maďarov do českých krajov, kým podľa československého stanoviska, tlmočeného V. Clementisom, „v tom momente, keď bude jasné, že sa začína efektívna výmena, Československo môže suspendovať pracovnú mobilizáciu“. Rokovania skončili neúspešne, ale J. Gyöngyösi po návrate do Budapešti vyhlásil, že je ochotný pokračovať v rokovaní s Československom,⁷⁹ čo dokumentuje, že tieto rokovania mali zmysel. Na druhej strane sa na zasadaní československej vlády 28. januára 1947 naplnili avizované retorzné opatrenia a boli prijaté uznesenia k zintenzívneniu náboru Maďarov z južného Slovenska na prácu do Čiech.

Maďarský minister zahraničných vecí v súvislosti s blížiacim sa podpisom mierovej zmluvy 5. februára 1947 odovzdal budapeštianskym zástupcom veľmocí – USA, Veľkej Británie, Sovietskeho zväzu – a 6. februára v Paríži Francúzsku, oficiálnu nótu maďarskej vlády so žiadosťou o intervenciu v záujme maďarskej menšiny na Slovensku.

10. februára 1947 bola podpísaná v Paríži mierová zmluva s Maďarskom. Maďarská delegácia využila svoju prítomnosť v Paríži aj na odovzdanie protestnej nóty podpred-

⁷⁶ Podrobnejšie: ŠUTAJ, Š.: *Nútené presídlenie Maďarov zo Slovenska do Čiech*. Prešov, 2005.

⁷⁷ ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949*. Bratislava, 1992, s. 109.

⁷⁸ BOBÁK, J.: *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*. Bratislava, 1994, s. 25.

⁷⁹ ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1949*. Bratislava, 1992, s. 108. Ignác Romsics uvádza nesprávny termín rokovaní 27. 1. 1947 a tiež, že Clementis zastavenie deportácií odmietol a maďarská vláda opäť o problémoch informovala veľmoci. (ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava, 2008, s. 303.)

sedovi mierovej komisii, francúzskemu ministrovi G. Bidaultovi, proti pokračujúcej pracovnej mobilizácii Maďarov v Československu. Nóta vyjadrovala námietky voči tomu, že mierová zmluva neobsahuje žiadne záruky zabezpečujúce ľudské práva v zmysle Charty Organizácie spojených národov, pretože Československo „deportuje desaťtisíce Maďarov násilím, odstraňujúc ich z ich prabydlísk, v zime za najneľudskejších a ponižujúcich podmienok“.⁸⁰ V nóte sa uvádzalo, že Maďarsko za týchto podmienok podpisuje mierovú zmluvu s nádejou, že sa tým stáva členom Organizácie spojených národov. Vzhľadom k tomu, že mierová zmluva potvrdí stav, keď sa štvrtina Maďarov ocitla za hranicami svojej vlasti, obracia sa na Československo a veľmoci podpisujúce mierové zmluvy, aby uznaním ľudských práv a a rovnoprávnosti Maďarov žijúcich mimo materskú krajinu, umožnili týmto Maďarov podieľať sa na spolupráci demokratických národov.⁸¹

Maďarský historik Ignác Romsics podal výstižnú charakteristiku akceptácie mierovej zmluvy maďarskou spoločnosťou. „Hoci vzájomná ratifikácia a tým aj nadobudnutie zákonnej platnosti zmluvy sa ešte neuskutočnili, podpísanie mierovej zmluvy v očiach väčšiny ľudí definitívne potvrdilo obnovenie trianonských hraníc a opätovné zotrvanie významnej časti maďarského kultúrneho spoločenstva v pozícii menšinových občanov. U prevažnej väčšiny politicky uvedomelých Maďarov táto skutočnosť na oboch stranách hraníc podnietila smútok a rozhorčenie.“⁸²

J. Masaryk a V. Clementis usporiadali po podpise mierových zmlúv tlačovú konferenciu. V. Clementis vyslovil „trpkosť“ nad tým, že mierová konferencia neakceptovala československú požiadavku na transfer a že Rusi dali Maďarsku niekoľko dobrých rád. Masaryk k tomu poznamenal, že Maďari dostali od spojencov niekoľko dobrých aj zlých rád.⁸³

Mierová zmluva určovala Maďarsku začať rokovania s Československom, čo vytvorilo novú pôdu pre ďalšie rokovania. Začiatkom februára 1947 sa iniciatívy v riešení tejto otázky chopil A. Rosty-Forgách, maďarský splnomocnenec v Prahe. Na stretnutí s V. Clementisom 17. februára 1947 mu Clementis vysvetlil dôvody, ktoré viedli československú vládu k náboru Maďarov na práce do Čiech. Na záver rokovania Rosty-Forgách vyhlásil, že za takýchto podmienok je dohoda možná. Prisľúbil, že od Gyöngyösiho môže získať záväznú vyhlásenie o tom, kedy sa začne realizovať efektívna dohoda o výmene obyvateľstva.⁸⁴

V polovici februára vyvolal optimizmus vyhlásenie J. Masaryka, že je potrebné dohodnúť sa s Maďarskom, aby sa otvorila cesta pre uzatvorenie ďalších zmlúv. Na 66. schôdzi československej vlády 25. februára 1947 bola v rámci tajnej časti rokovania predložená písomná správa štátneho tajomníka V. Clementisa. Vláda uložila štátnemu tajomníkovi, aby dal odpoveď maďarskej vláde, v ktorej zdôrazní, že československá

⁸⁰ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dastichaz 23. 5. 1947.

⁸¹ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dastichaz 23. 5. 1947.

⁸² ROMSICS, I.: *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava, 2008, s. 311.

⁸³ AMZV ČR Praha, f. Teritoriálne spisy L-P-Maďarsko, kart. 29. Periodická správa za január až marec 1947 Úradu vládneho delegáta ČSR pri SKK gen. Dastichaz 23. 5. 1947.

⁸⁴ BOBAK, J.: *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*. Bratislava, 1994, s. 25.

vláda v zásade, s istými výhradami, súhlasí s návrhmi maďarskej vlády na začatie výmeny k 1. marcu 1947 a zastavila presídľovanie do Čiech. Pokiaľ ide o rokovania podľa čl. 5 mierovej zmluvy, začiatok rokovania mala podľa československého návrhu určiť delegácia, keď vyrieši agendu o výmene obyvateľstva.⁸⁵

Ústupy Prahy maďarská historiografia vysvetľuje opakovanými protestmi maďarskej vlády a osobností verejného života a medzinárodným odsúdením presídľovania.⁸⁶ Treba však dodať, že okrem európskej verejnej mienky, ktorá ovplyvnila nielen československú stranu a zastavenie deportácií, ale aj maďarskú stranu k vysloveniu ochoty začať výmenu obyvateľstva, bola aj dôsledkom neúspešnej misie Maďarska v súvislosti s rokovaniami pred a počas podpisovania mierovej zmluvy s Maďarskom. V každom prípade rozhodnutie československej vlády z 25. februára 1947 umožnilo obnovenie maďarsko-československých rokovaní, ktoré po zložitých a prerušovaných rokovaníach viedlo k začatiu reálnej výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.⁸⁷ V súvislosti so zmenami vo vnútornej politike Československa a Maďarska aj úprave československého štátneho občianstva obyvateľov maďarskej národnosti v Československu⁸⁸ a riešení niektorých hospodárskych aspektov naplňania mierovej zmluvy podpísaním Štrbského protokolu sa problematika dostala do úplne novej polohy.⁸⁹

PEACE TALKS WITH HUNGARY AND THEIR IMPACT UPON THE POSITION OF THE HUNGARIAN MINORITY IN SLOVAKIA

Summary

The paper deals with the relationship between talks during the Paris Peace Conference in 1946 and the solution of the Hungarian Question in Czechoslovakia (Slovakia). It focuses on resolving the Hungarian question in the course of preparation for the Conference, during the Conference itself, in the light of its outcomes and further talks relating to the signature attached to the Peace Treaty by Hungary; the paper analyses the impact of Czechoslovak measures and proposals upon position of individual actors during the Conference.

Key words: minorities in Czechoslovakia, Hungarian minority, Paris Peace Conference 1946, Peace Treaty with Hungary

Kľúčová slova: menšiny v Československu, maďarská menšina, Pařížská mírová konference 1946, mírová smlouva s Maďarskem

⁸⁵ AMZV ČR Praha, f. PO 1945–1954, kart. 120. Uznesenie z tajnej časti 66. zasadania vlády z 25. 2. 1947.

⁸⁶ VADKERTY, K.: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Bratislava, 2002, s. 63–75. Hodnotenie prevzal aj ROMSICS, I.: *Pařížská mírová zmluva z roku 1947*. Bratislava, 2008, s. 314.

⁸⁷ Problematike rokovaní v súvislosti s mierovou konferenciou sa podrobnejšie zaoberajú: ŠUTAJ, Š.: *Rokovania medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva v období od ukončenia mierovej konferencie v Paríži do podpisu mierovej zmluvy*. In PETRUF, P. a kol.: *Slovensko a Československo v XX. storočí: vybrané kapitoly z dejín vnútornej i zahraničnej politiky: k 70. narodeninám PhDr. Dagmar Čiernej – Lantayovej, Dr.Sc.* Bratislava, 2010; ŠUTAJ, Š.: *Obnovenie rokovaní o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom po podpísaní mierovej zmluvy v roku 1947*. In IVANIČKOVÁ, E. et al.: *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. st.: Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováč*. Bratislava, 2011, s. 378–400.

⁸⁸ Podrobnejšie ŠUTAJ, Š.: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava, 1993.

⁸⁹ Pozri: ŽATKULIAK, J.: *K dekrétom E. Beneša a k nariadeniam Slovenskej národnej rady vo vzťahu k súčasnosti. Informačné materiály č. 22*, Bratislava, 2000.